

Karol Tomiš

A magyar irodalom fogadtatásának időszakai a
20. századi szlovák irodalomban

A szlovák-magyar irodalmi kapcsolatokat, valamint a magyar irodalom fogadtatását a múltban és a jelenben is egyrészt irodalmi, másrészt irodalmon kívüli tényezők határozták és határozzák meg.

A századforduló óta eltelt időszakban a magyar irodalom szlovák recepcióját három fő időszakra bonthatjuk. A korszakhatárok nagyjából egybeesnek a lényeges történelmi eseményekkel. Az első időszak kezdete a XIX. század második felébe nyúlik vissza, és az államfordulat évével, 1918-al zárul le. Ennek az időszaknak alapvető meghatározója a szlovák és a magyar nemzet közös államalakulatban élése, a szlovák és a magyar irodalom közös társadalmi, politikai és kulturális légkörben való fejlődése.

A magyar irodalom akkori fogadtatását még megközelítőleg sem lehet a fordítások és a szlovák sajtóban megjelenő visszhangok számával lemérni. A szlovák értelmiség és polgárság zöme ugyanis értette és beszélte a magyar nyelvet, és így a magyar irodalommal eredetiben ismerkedett meg. Például Stefan Krčméry, Emil Boleslav Lukáč és Valentin Beniak költők többször is megemlégték, hogy középiskolai tanulmányaik alatt, - de saját érdeklődésüktől is hajtva - kerültek kapcsolatba a kortárs és klasszikus magyar irodalommal. Az em-

lített költők és sokan mások jelentős szerepet játszottak a magyar irodalom tolmácsolásában és irodalomtudományi konkretizációjában.

A magyar irodalom fogadtatásának második fő időszaka 1918-tól 1948-ig tartott. Ezekben az évtizedekben a szlovák és a magyar irodalom két különböző államban, eltérő társadalompolitikai és kulturális körülmények által meghatározva, külön utakon járva fejlődött. A megváltozott feltételek között a magyar irodalom elveszítette addigi kiváltságos helyzetét, egyike lett a többi külföldi irodalomnak. A szlovák iskolák megnyitásával fokozatosan megcsappant a magyar költészetet és szépprózát eredetiben olvasók száma, ezzel arányosan növekedett a fordítások jelentősége.

A magyar irodalom szlovák fogadtatásának harmadik időszaka 1948-ban kezdődött, és lényegében máig tart. Társadalompolitikai alapja mindkét államban a szocialista rendszer, amely megszüntette a két nemzet közti antagonisztikus viszony gazdasági, politikai és világnézeti okait. A közös társadalmi célok, a kultúra növekvő szerepe és az új, kedvező kulturális légkör lehetővé tette a szlovák-magyar irodalmi kapcsolatoknak az előző időszakokkal összehasonlítva példátlan méretű kiszélesítését és elmélyítését.

Az irodalmi értékek cseréje és fogadtatása szempontjából ugyanis fontos tényező volt a két nemzet kölcsönös viszonyának alakulása. A XIX. században a nemzeti öntudat nacionalizmussá vált, az érdekellentétek pedig elidegenedéshez és nem egyszer ellenséges érzületek keletkezéséhez vezettek. Ennek az örökségnek az árnyéka rávetődött a XX. század első felére is.

A nemzetiségi ellentétek kiéleződése ellenére mind a két táborban akadtak írók és irodalmárok, akik tudatában voltak a fordítások jelentőségének a két nemzet közeledése szempontjából. Ezt bizonyítják a magyar költészet, próza- és

drámairodalom alkotásainak a múlt század 60-as éveitől kezdve mind gyakrabban megjelenő szlovák fordításai, amelyek száma a századfordulón érte el tetőpontját. Az érdeklődés eleinte főképp Petőfi Sándor és Arany János verseire, Jókai Mór és Mikszáth Kálmán prózájára, Madách Imre Az ember tragédiája c. drámai költeményére irányult. A fordítások többnyire folyóiratokban, ritkábban könyvalakban is megjelentek Budapesten, Nagyszombatban, Rózsahegyen, Turócszentmártonban, Eperjesen. Petőfi, Arany és Madách-fordításaival elsősorban Pavol Országh Hviezdoslav tűnt ki. Fordítói tevékenysége elismeréséül a Kisfaludy Társaság 1912-ben levelező tagjává választotta. A gyakran fordított korabeli írók névsorát Gárdonyi Géza, Krúdy Gyula, Molnár Ferenc és mások nevével egészíthetjük ki.

A monarchia utolsó éveiben a szlovák-magyar irodalmi kapcsolatok egyik legékeesebb fejezete Ady Endre és Hviezdoslav költői párbeszéde a humanizmus, társadalmi igazságosság, egyenjogúság, kölcsönös megértés és tisztelet jegyében. Ezek az eszmék Ady költeményében, A magyar jakobinus dalában, Hviezdoslavnál pedig az erre válaszként írt Úgy van, te virradó idők Heroldja című ódában nyertek kifejezést, előremutatva a jövő felé.

A szlovák-magyar irodalmi kapcsolatok egyik legérzékenyebb mércéje a Petőfihez való viszony volt. Szlovák származása miatt a szlovák nacionalisták renegátnak tartották. Ennek ellenére költészete vonzotta a szlovákokat, és a múlt század utolsó harmadában gyakran közölték verseinek fordításait a folyóiratok. Így például a Slovenské pohl'ady című irodalmi folyóirat 1903 és 1905 között Hviezdoslav tolmácsolásában negyvenkét versét jelentette meg, a XIX. század utolsó évtizedében három, a XX. század első évtizedében pedig egy kötetnyi válogatást adtak ki verseiből négy különböző fordítótól. Tolmácsolásuk művészi értéke eltérő.

A fordulat éve után lanyhult az érdeklődés Petőfi költészete iránt. A két világháború között Ady költészete került az érdeklődés homlokterébe. Az iránta megnyilvánuló rokonszenvet a költőnek a szociális, és főleg a nemzetiségi elnyomás elleni állásfoglalásai váltották ki. Az első világháború éveiben és a háború után fellépő ifjú szlovák költőnemzedéket lenyűgözte Ady gondolatvilága és költészetének művészi ereje. Ady kultusza a két világháború között jelentős méreteket öltött, és heves irodalmi vitákat eredményezett hívei és ellenzői között. A Nyugat írói közül hosszú ideig csak tőle fordítottak költeményeket. A 30-as években kezdődik az érdeklődés Babits Mihály, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád, Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, Erdélyi József és mások versei iránt. A magyar irodalom recepciójának magvát 1918 és 1945 között a Nyugat íróinak versei és prózája képezte. A prózát Kosztolányi és Móricz Zsigmond egy-egy regénye képviselte. Az 1943-ban kiadott Na brehu čiernych vod (Sötét vizek partján) című versantológiában a Nyugat nagyjaival már együtt szerepel József Attila, Kassák Lajos, Berda József és a kortárs líra több más képviselője. Az antológia demokratikus és haladó szelleme, továbbá Emil Boleslav Lukáč előszava, melyben a szlovák-magyar együttműködés szükségességét hangoztatta, a szlovák állam fasiszta, sovíniszta, nacionalista köreinek felháborodását váltotta ki. Az antológia körül lezajlott sajtóvita a haladó és a visszahúzó erők harcának egyik szellemi csatája volt a kultúra területén a második világháború éveiben.

A két háború közti évek mennyiségi szempontból nem jelentettek áttörést a magyar irodalom fordítása terén. A hangsúly a jelentős új irodalmi értékek közvetítésén volt, melyeket főleg a már ismert klasszikusok néhány újabb fordítása gazdagított. Fejlődés volt tapasztalható az irodalomtudományi hungarológiában, mely - főleg Pavel Bujnák, Alžbeta Göllnerová, Rudo Uhlár és Emil Boleslav Lukáč tevékenységé-

vel - hozzájárult néhány jelentős magyar író életművének megismertetéséhez és a kortárs magyar irodalom képének felvázolásához.

A második világháború utáni két-három év a szlovák-magyar irodalmi kapcsolatok mélypontját jelentette. Ebben az időszakban néhány jelentéktelen prózai mű és ponyvaregény fordításán kívül más nem jelent meg. Csak miután a 40-es évek végén mind a két országban létrejött a szocialista társadalmi rendszer, nyílt meg az út az irodalmi kapcsolatok gyors fejlődése előtt. A kapcsolatok fejlesztése már nemcsak a szlovák-magyar közeledés lelkes híveinek személyes ügye vult, hanem a szocialista állam céltudatos kultúrpolitikájának szerves részévé vált.

A súlyponteltolódás a nacionalista szempontoktól a szociális szempontok és a szocialista eszmék felé a Petőfi halálának századik évfordulója alkalmából rendezett ünnepekben és a haladó szlovák irodalomtudomány jeles képviselőinek cikkeiben, tanulmányaiban mutatkozott meg. Alaphangjukat a nagy magyar forradalmi költő iránti elismerés, műve világirodalmi jelentőségének tudata, valamint az a meggyőződés határozta meg, hogy munkássága az egész haladó emberiség közös kincse, tehát a szlovákoké is.

Az azóta eltelt négy évtized alatt a magyar irodalom fogadtatását a szépirodalom jellegéről és társadalmi funkciójáról, a kulturális örökségről és haladó hagyományokról, továbbá a szlovák irodalom aktuális szükségleteiről alkotott változó elképzelések határozták meg. A nagyméretű fordítási programot néhány számadattal szeretném jellemezni.

Az említett időszakban közel 400 magyar szépirodalmi mű jelent meg szlovák nyelven, melyek számát 150 sokszorosított színpadi mű egészíti ki. Összesen körülbelül 550 bibliográfiai könyvegység ez, ami évi átlagban 13-14 könyvet tesz ki. Az antológiákban és folyóiratokban közölt átültetések to-

vább bővítik a magyar szépirodalom jelenlétét a szlovák irodalmi köztudatban.

Az egyes műfajok és műnemek arányszáma azonban különböző. Így a költészet csak öt százalékát teszi ki a könyveknek. Ez egyrészt a költészet tolmácsolásának sajátosságaival, másrészt az iránta megnyilvánuló korlátozottabb olvasói kereslettel függ össze. A próza a fordítások hatvanöt százalékát teszi ki. Ebből tíz százalék a gyermek- és ifjúsági irodalom részaránya. A prózai művek összességéből azonban csak négy százaléknyi az elbeszélés- és novellaskötetek száma.

A lefordítandó művek kiválasztásánál elvben a legfőbb követelmény a magas eszmei-művészi színvonal volt. Ez az igény legmaradéktalanabban a költői művek esetében valósult meg. Ján Smrek kiváló tolmácsolásában több kiadásban reprezentatív válogatások jelentek meg Petőfi, Ady és József Attila költeményeiből. Ady és Petőfi megismertetéséhez Emil Boleslav Lukáč is hozzájárult. Vojtech Kondrót tolmácsolásában válogatások jelentek meg Babits, Illyés, Kassák, Nagy László, Veress Miklós és Weöres Sándor műveiből. Ctibor Štitnický Radnóti Miklós és Garai Gábor költeményeiből adott ki egy-egy kötetnyi versfordítást. Valentin Beniak Juhász Gyulát mutatta be a szlovákoknak. A magyar költők ismeretéhez versantológiák is hozzájárultak. Lukáč a Spoved' Dunaja (A Duna vallomása) című terjedelmes antológiában mutatta be a magyar líra öt évszázadát. Beniak Večerná blyskavica (Esti villámlás) címen nyújtott gazdag válogatást a XX. század első felének magyar költészetéből. Kondrót a mai negyvenévesek verseiből adott közre ízelítőt Doporučené listy (Ajánlott levelek) című antológiájában.

A lefordított prózák és drámák színvonala már nem olyan egyöntetű. Kiváló művek mellett akadnak kevésbé színvonalasak. Az 50-es években a magyar szocialista irodalom és a klasszikus realista örökség iránt mutatkozott a legnagyobb

érdeklődés. Megjelentek Balázs Béla, Illés Béla, Gergely Sándor és mások jelentősebb regényei. A népi írók közül kiadták Veres Péter és Szabó Pál fő műveit. A klasszikusokat Eötvös József, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán és Móricz Zsigmond képviselte.

A 60-as és 70-es években az akkori középnemzedék írói kerültek előtérbe: Darvas József, Mesterházi Lajos, Dobozy Imre, Szabó Magda, Mátyás Iván és még sokan mások, akik regényeikben a jelenkori magyar társadalom szociális és erkölcsi problémáit elemezték. Sor került Németh László, Déry Tibor és Lengyel József bemutatására. Fejes Endre Rozsdatemetője és Kertész Ákos Makrája szintén eljutott a szlovák olvasókhoz, azonban anélkül, hogy a magyarországihoz hasonló olvasói és kritikai visszhangot váltottak volna ki. Ezekon kívül még sok új névvel gyarapodott a kortárs és a klasszikus magyar irodalom képe. Szót kapott a legfiatalabb prózaíró nemzedék realista irányzata is.

A 80-as években a magyar irodalom szlovák fogadtatására nagyjából az előző két évtized intenciói jellemzőek. A klasszikusok közül újabb kiadásokban jelentek meg Jókai, Mikszáth, Krúdy, Madách művei. Tóth Árpád, Karinthy Frigyes, Tersánszky Józsi Jenő és mások tolmácsolásával gazdagodott a két háború közötti irodalomról kialakult kép. A kortárs magyar irodalom idősebb nemzedékét Jókai Anna, Raffai Sarolta, Gáll István, Hernádi Gyula, Sükösd Mihály és mások, a fiatalabbakat mindenekelőtt Ács Margit, Balázs József, Csörsz István, Marosi Gyula, Simonffy András, Vámos Miklós képviselték. Egyelőre nem jelentek meg fordítások a 70-es években indult azon íróktól, akik szakítottak az előző évtizedek életszemléletével és epikai konvencióival: Dobai Pétertől, Esterházy Pétertől, Nádas Pétertől, Spiró Györgytől, stb.

A magyar irodalom szlovák fogadtatásának három felvázolt időszaka arról tanúskodik, hogy a szépirodalmi művek recepciója minőségileg és mennyiségileg egyaránt felfelé í-

velő pályán mozgott. Az utóbbi évtizedek gazdag és sokrétű fordítói hozadéka, a magyar irodalom irodalomtörténeti feldolgozása és kritikai visszhangja azoknak a múltbeli törekvéseknek a kiteljesedése, amelyek az irodalmi értékek cseréje útján a két nép közeledését, együttműködését, barátságát szorgalmazták. Ez a már haladó hagyománnyá vált irányvonal a jövőre nézve is teljes mértékben kötelezőnek tekinthető.

Vörös Ottó

A magyar kultúra befogadása és a magyar nemzetiségi kultúra nyelvi sajátosságai Szlovákiában

Amikor hungarológiáról, a hungarológia műveléséről és oktatásáról beszélünk, gyakran nehézségekbe ütközünk témánk körülhatárolása során. A tegnapi előadások is bizonyították, hogy a fogalom meghatározásában jelentős tartalmi eltérések